

УДК 111.851 : 7.01 (520) : 130.2 (1-15)"18/19"

КАТАГАМІ ЯК ТРАДИЦІЙНЕ ЯПОНСЬКЕ МИСТЕЦТВО

Віра Руднєва

Національний університет "Києво-Могилянська Академія",
кафедра культурології,
вул. Сковороди, 2, Київ, Україна, 04655,
тел.: (+38067) 839 74 10, e-mail:ari_kiev@ukr.net

Показано розвиток та методи мистецтва *katagami* у контексті Західної культури кінця XIX початку XX століть, а також різноманіття орнаментів, які використовуються для трафаретів.

Ключові слова: *katagami*, *katazome*, сезонність та сюжетність малюнків, *japonisme*, арт нуво, арт деко.

Мистецтво як творча діяльність, у процесі якої створюються певні художні образи, відображає дійсність і вітлює естетичне ставлення до неї людини. Відображаючи навколишній світ у художніх образах, мистецтво допомагає людям пізнавати його, слугує могутнім засобом художнього, морального і політичного виховання. Створюючи художній образ, виявляючи загальні суттєві риси дійсності, майстер передає їх через конкретні явища природи і суспільного життя. Різноманітність явищ і подій дійсності, а також відмінність способів їх відображення зумовили появу різноманіття видів та жанрів мистецтва: театр, музика, живопис, скульптура... і серед них гідне місце займає *katagami*, японське традиційне мистецтво паперових моделей трафарету, а метод, фарбування тканин із використанням цієї техніки – *katazome*.

Через шовкові торгові шляхи трафаретна техніка розповсюдилася серед інших східних культур. Після Китаю вона досягла Японії. Ранні моделі трафаретів були названі *Ise katagami* [3, р. 7], за назвою міст, розташованих уздовж берегів затоки Ісе, у колишній провінції Ісе, тепер відомій, як префектура Міє (у цій області є відомий синтоїстський храм *Ісе Джинг*).

Історія *katagami* сягає періоду Нара, у той час побували такі методи забарвлення, як: *surie*, *kyokechi ma rokechi* [3, р. 10], вони стали "предками" *katagami*, оскільки за основу використовували дерево. У період Камакури відбулися суттєві зміни, деревину замінили на папір і додали клей із рису. Трафаретна техніка свого розвитку набула у другій половині періоду Едо.

На папір *washi* наносили *kakishibu* (ферментований сік хурми), щоб з'єднати між собою 4–6 шарів паперу за допомогою рисового клею, забезпечуючи цим міцність та коричневий колір, потім аркуші сушили на сонці. *Katagami* мав бути достатньо жорстким, щоб не деформувати малюнок. Наведемо декілька способів вирізання трафарету:

1. Художник має поступово вести ніж до себе, унаслідок чого утворюються довгі прямі розрізи.

2. Вирізання моделей, що дає змогу робити образні конструкції.

3. Плавна лінія з різким вигином, наприклад, зображення віяла [2, р. 12].

Вирізання вимагає величезної концентрації і майстерності від людини, одна помилка може зіпсувати весь аркуш. Використовували різні техніки фарбування, зокрема: техніка **komon ta chugata**. Для техніки **komon** майстри застосовували декілька трафаретів, оскільки вона була досить складною. Цією технікою користувалися для виготовлення одягу воїнів і вищих класів міщан [4, р. 26–28]. Техніка **chugata** не надто відрізняється від **komon**, за винятком того, що тканина, яку використовували, була не шовкова, а бавовняна, такий одяг був доступний для селян [4, р. 28–29].

Варто зауважити про орнаментику, яку застосовували у *katagami*. В Японії вона формувалася на основі різних чинників, але в підсумку була створена самобутня система орнаментів, наповнених певним змістом, які мають чіткі критерії вживання.

Кожному сезону – свій малюнок, причому загальне правило таке: тип, тканина і колір кімоно повинні відповідати місяцю носіння, а ось малюнок мав передбачати наступний сезон. Сезонні малюнки: січень \ лютий – сосна, слива, бамбук; березень \ квітень – вишня, метелики; травень \ червень – ірис, верба, птахи; липень \ серпень – черепашки, хвилі; вересень \ жовтень – трава, клен, хризантема; листопад \ грудень – бамбук у снігу, соснові голки [9, р. 18–19]. Але частіше доводиться говорити про поєднання орнаментів. Звичайно, існує чимало кімоно, на яких зображують тільки сакуру або тільки журавлів і т. д. Але все ж таки поєднання орнаментів викликають більший інтерес. Саме в поєднанні народжується історія, сюжет орнаменту, задуманий художником або клієнтом.

Пори року могли виражати також і інші орнаменти та їх поєднання, що асоціюються з яким-небудь сезоном. Наприклад, клітки для комах нагадують про час, коли співають цвіркуни та цикади, квіти з метеликами уособлюють літо, бамбук з прив'язаними на нього листками із побажаннями символізує літнє свято Танабата. Кінська упряж та обладунки асоціювалися зі святом хлопчиків. Кожен візерунок повинен мати гарний сенс і сприятливе лексичне вираження [9, р. 20]. Звернемося до орнаментики в самому кімоно. Головне правило: чим дрібніше і частіше розташований малюнок, тим менше формальність. Найбільший неформальний варіант кімоно *komon* – дрібний малюночок по всьому полю матеріалу, може бути в квіточку, клітинку, смужечку. Герби *mon* на кімоно *komon* не допускаються. Трохи вище рангом стоїть *tsukesage* – асиметричний малюнок тільки на правому плечі і по низу одягу. Ось на нього вже можна наносити герби, підвищуючи таким способом ступінь його формальності. *Tsukesage* з моном по формальності наближається до *homongi* (вихідний одяг). Малюнок на ньому від плечей до низу. Найбільш формальним з усіх вважається однотонне кімоно без малюнка взагалі (або з мінімальним малюнком) – *ironuji* з одним, трьома або п'ятьма гербами. Чим більше *mon* – тим формальніше кімоно [10, р. 51–55].

Що стосується вибору мотивів малюнків, то для формального одягу використовують традиційні японські мотиви природи, предметів, сцен із класичної літератури, а на більш неформальних кімоно можна побачити найрізноманітніші орнаменти. Сюжети

також можуть відображати вік людини. Наприклад, на *furisode* зображують метеликів, квіти, спіралі, птахи, як символ юності. У дівчат малюнок може перетікати із верхньої до нижньої частини кімоно, і чим пані старша, тим ближче до подолу спускається малюнок [10, р. 53].

На наш погляд, варто окреслити сфери впливу *katagami* на західне мистецтво. У кінці XIX століття почався новий етап у розвитку далекосхідних традицій на терені Європи (але в цей час відбувається зацікавлення не тільки культурою Сходу, але індійською, народів Океанії, тобто всіх тих культур, які раніше були “закриті”, тому проводять різноманітні міжнародні виставки стимулюючи (формуючи) попит європейця). Вплив Японії на мистецтво Заходу стали називати терміном “японізм”. У 1872 році французький арт-критик Філіп Бурти вперше вжив слово “*japonisme*” – захоплення японським у серії статей, опублікованих у журналі “*La Renaissance artistique littéraire*” (“*Літературний художній ренесанс*”) з 1872 по 1873 рік [3, с. 52]. Як і у XVIII столітті, у випадку із “шинуазрі”, Європа виступила в ролі посередника між Росією і Далеким Сходом. Велике значення при цьому мали Всесвітні художньо-промислові виставки другої половини XIX століття, значно стимулюючи контакти та обмін досягненнями між виробництвами різних країн.

На початку століття в Європі переміг модерн. Цей витончений стиль змінив усе: архітектуру, живопис, музику, поезію. Першим, хто помітив це і переніс модерн у мистецтво одягатися, був Поль Пуаре (1879–1944). Він змінив ескізи вечірніх туалетів, які розробив ще у салоні Ворта, і запропонував примхливому і непостійному Парижу свою нову колекцію. Замість традиційних, довгих чорних суконь “ніспадаючих с плеч безнадійно печальними складками” [1, с. 302], Пуаре вивів на подіум дівчат у екзотичних східних вбраннях¹.

Як одне із мистецтв Східної культури katagami викликав інтерес у художників і колекціонерів Німеччини, Австрії, Франції, Англії. Воно принесло нове джерело натхнення для багатьох художників у різних дисциплінах. Цей вплив знаходить своє відображення у моделях кераміки та вітражів Генрі Ван де Вельде (1863–1957) і Віктора Хорта (1861–1947) або в досягненнях віденських художників К. Мозера (1868–1918) і Й. Хофмана (1870–1956), а потім у Франції, гравюри і картини Моріса Дені (1870–1943), ювелірні вироби Рене Лаліка (1860–1945), меблі Еміля Галле (1846–1904). Кращі колекції у цей час представлені у Парижі (Музеї Орсе та декоративного мистецтва), Відні (Музей декоративного мистецтва) та Брюсселі (Королівський музей мистецтв та історії).

Якщо звернутися до колекціонерів, які цікавилися **katagami**, **то одним із них можна назвати Зігфріда, пізніше Самуїла Бінга** (1838–1905). Він був відомим німецьким арт-дилером у Парижі. Його метою було створити для усіх бажаючих до-

¹У його ескізах чергуються японські кімоно, яскрава перська вишивка, батик строкатий і східні тюрбани з хутром та парчею. Пуаре ввів у європейську жіночу моду якусь подобу японського кімоно: довге вільне вбрання з широкими рукавами, підперезане широким поясом, яке отримало назву “Пуаре-обі” [1, с. 302]. Цікаво, що думка про кімоно прийшла в голову Пуаре завдяки подіям російсько-японської війни. Не знаючи насправді, що там сталося, Пуаре розробив цей сюжет, бажаючи справити приємність своєму російському другові Дягілеву. Численні художні свідоцтва – картини Меррита Чейза, Пакстона, Ренуара, Віслера, Рейда, Мері Кассат та інших художників, свідчать про те, з яким інтересом відгукнулися жінки на проникнення далекосхідних культурних традицій у західному світі.

ступним мистецтвом, також він сприяв розвитку нових інновацій у сучасному тоді стилі модерн. Цей новий художній стиль охоплював образотворче, ужиткове мистецтво, інтер'єр, був спрямований на певне скасування видів між різними видами мистецтва, тому в його галереях наявні разом меблі, скляні вироби, кераміка, ювелірні вироби та ін. [11, р. 7–10].

У 1895 році Зігфрід Бінг заснував дві галереї “La Maison De L’ Art Nouveau” (“Галерея Модерну”¹) та “La Maison Bing” (“Галерея Бінга”, наприклад, у цій галереї були представлені ювелірні роботи Генрі ван де Вельде, картини художника Хофмана, меблі Галле та ін.), де було також експоноване мистецтво Японії, одне з них це *katagami* [11, р. 25], що послугувало модою на трафарети. Зігфрід Бінг почав свою кар’єру в якості колекціонера японського мистецтва, і відіграв важливу роль у поширенні східного мистецтва серед художників-модерністів, а також серед багатьох художників, які представляють інші стилі, такі як символісти, нео- та пост-імпресіоністів, а потім експресіоністів.

У 90-ті роки відбулося зацікавлення мистецтвом *katagami* бельгійцями, що вплинуло на творчість митців. Квіткові мотиви, округлі лінії, вигини форм відтворювали в образах архітектури, декоративних і художніх творів Віктор Орт (1861–1947), Генрі ван де Вельде, Пол Ханкар (1859–1901), Гюстав Бові (1858–1910) [8, р. 150], які були зацікавлені у використанні нових матеріалів того часу – скло, метал.

Інтерес до мистецтва *katagami* втілювався у моделях архітектури *арт деко*. Після Всесвітньої виставки 1900 року, різні французькі художники сформували неофіційний колектив, відомий як “La Societe Des Artistes décorateurs” (“Товариство художників декораторів”) [4, с. 4]. Його засновниками були Ектор Гімар (1867–1942), Рауль Лашеналь (1885–1956), Моріс Дюфрен (1876–1938) та ін. [6, р. 5]. Мета цього товариства полягала у тому, щоб продемонструвати на міжнародному рівні лідируючі позиції й еволюції французького декоративного мистецтва. Вони організували 1925 року Міжнародну виставку сучасного промислового та декоративного мистецтва у Парижі. Структура *арт деко* заснована на геометричних формах [6, р. 22]. Вона стає еkleктичною під впливом різних джерел, зокрема таких як вплив художників і дизайнерів, які інтегрували кілька елементів з культур інших країн. Серед них були мистецтво Японії, одне з них *katagami* [12, р. 67], також “примітивні” мистецтва Африки, історичні стилі, як греко-римський класицизм, мистецтво Вавилону, Ассирії, Древнього Єгипту [8, р. 251; 12, р. 67], ацтеків [8, р. 251].

Отже, ми бачимо, як формою цього мистецтва є відображення естетичної краси, за допомогою створення певної декоративної образності майстром, через сприйняття оточуючого світу. Створення різноманітних орнаментів мало сакральну, естетичну та соціальну функції. *Katagami* наносили на кімоно, кінські попони та обладунків самураїв. Як певний вид мистецтва, який здебільшого був розповсюджений через Всесвітні виставки, він вплинув на *арт нуво* та *арт деко*. Щоб зберегти цю традицію, майстри експериментують з новими формами для трафаретів.

¹ А в Брюсселі вперше з’являється слово “модерн” у 1894 році з появою журналу “Модерн”, редактором якої був Едмон Пікар [8, с. 124].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Кибалова Л.* Иллюстрированная энциклопедия моды / Л. Кибалова. – Прага, 1966. – 608 с.
2. *Andrew W.* Japanese Stencil Designs / W. Andrew. – New York, 1967. – 125 p.
3. *Blakemore F.* Japanese Design Through Textile Patterns / Frances Blakemore. – New York, 1978. – 252 p.
4. *D'Addetta J.* Traditional Japanese Design Motifs / Joseph D'Addetta. – New York, 1984. – 96 p.
5. *Dodgshon R.* The Age of the Clans : The Highlands from Somerled to the Clearances / Robert Dodgshon. – UK, 2002. – 64 p.
6. *Duncan A.* The Encyclopedia of Art Deco : An Illustrated Guide to a Decorative Style from 1920 to 1939 / Alastair Duncan. – New York, 1988. – 65 p.
7. *Gabriel P.* Japan and Japanese art: Japonisme : An Annotated Bibliography / P. Gabriel. – New York, 1990. – 52 p.
8. *Hauffe T.* Design : A Concise History / Thomas Hauffe. – New York, 1998. – 300 p.
9. *Munsterberg H.* The Japanese kimono / H. Munsterberg. – Oxford, 1996. – 75 p.
10. *Yamanaka N.* The book of kimono / Yamanaka Nori. – Tokyo – New York – London, 1986. – 140 p.
11. *Weisberg G.* Art Nouveau Bing / Gabriele Weisberg. – New York, 1986. – 295 p.
12. *Wood G.* “Traditional Motifs”, Essential Art Deco / Ghislaine Wood. – London , 2003. – 77 p.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010*

KATAGAMI AS THE TRADITIONAL JAPANESE ART**Vira Rudneva**

*INational University of Kyiv-Mohyla Academy in Kiev,
The Department of Cultural Studies,
2, Skovoroda Str., Kyiv, Ukraine, 04070
tel.: (+38067) 839 74 10, e-mail: ari_kiev@ukr.net*

Development and methods of art katagami, in a context of the Western culture of the end of the 19th century – beginning of the 20th century, as well as a variety of ornaments which are used on a cliché for stencil.

Key words: katagami, katazome, seasonality pictures, japonisme, Art Nouveau, Art Deco.

КАТАГАМІ КАК ТРАДИЦИОННОЕ ЯПОНСКОЕ ИСКУССТВО

Вера Руднева

*Национальный университет “Киево-Могилянская Академия”,
кафедра культурологии,
ул. Сковороды, 2, Киев, Украина, 04655,
тел.: (+38067) 839 74 10, e-mail: ari_kiev@ukr.net*

Показано развитие и методы искусства katagami в контексте Восточной культуры конца XIX начала XX столетий, а также разнообразие орнаментов, которые используются для трафаретов.

Ключевые слова: katagami, katazome, сезонность и сюжетность рисунков, japonisme, арт нуво, арт деко.